

POJĘCIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZESTĘPSTW POPEŁNIONYCH W ZWIĄZKU ZE STOSOWANIEM SIŁY WOBEC SKAZANYCH W UKRAINIE

Kolb Ivan

*zastępca kierownika Wydziału Kontroli z Zakresu Przestrzegania Prawa przy Wykonywaniu Kary wsp. Karnych Prokuratura Obwodu Kijowskiego
doktor nauk prawnych,*

Adnotacja. W artykule na podstawie przeprowadzonej analizy literatury naukowej wyjaśniono istotę oraz treść działalności związanej z przeciwdziałaniem przestępstw popełnionych przez personel zakładów karnych w związku z zastosowaniem siły wobec skazanych, a także określono główne problemy wynikające na tej drodze oraz opracowano naukowo uzasadniono propozycje co do ich merytorycznego rozstrzygnięcia.

Słowa kluczowe: przestępstwo; zapobieganie, skazany, personel zakładu karnych; przestrzeń wykonywania kary; kontrola społeczna; profilaktyka; zapobieganie; ochrona; obrona.

ПОНЯТТЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИЛИ ДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Колб Іван

заступник начальника відділу нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань прокуратури Київської області, кандидат юридичних наук

В статті на підставі проведеного аналізу наукової літератури з'ясовано сутність і зміст діяльності, пов'язаної із запобіганням злочинам, що вчиняються персоналом установ виконання покарань у зв'язку з застосуванням сили до засуджених, а також визначені основні проблеми, які виникають на цьому шляху, та сформульовані науково обгрунтовані пропозиції щодо їх вирішення по суті.

Ключові слова: злочин; запобігання; засуджений; персонал установ виконання покарань; сфера виконання покарань; соціальний контроль; профілактика; випередження; захист; охорона.

CONNECTING THE PREVENTION OF CRIME EXPRESSED BY APPLICATION OF THE FORCE TO THE PROCEEDINGS IN UKRAINE

Kolb Ivan

deputy head of the supervisory department for observance of laws at execution criminal penalties of the Prosecutor's Office of the Kiev region, candidate of legal sciences

In the article on the basis of the analysis of scientific literature, the essence and content of activities connected with the prevention of crimes committed by the personnel of the penitentiary institutions in connection with the use of force against the convicts are determined, as well as the main problems that arise in this way are determined. , and formulated scientifically substantiated proposals for their substantive resolution.

As practice shows, in the structure of crimes committed by the personnel of the penitentiary institutions of Ukraine, a significant place is occupied by those related to the use of force against the convicted persons. In particular, only in 2016, the share of these crimes in the total number was 7%.

The essence of this problem lies not only in the fact that in this way the staff of the penitentiary institutions undermined the authority of the state authorities and encroached on the

administration of justice in Ukraine, but it also manifests itself in the ineffectiveness of the activities related to the prevention of crimes committed by the said persons in the field of execution of sentences.

In turn, one of the conditions conducive to such a state of preventive activity is the low level of theoretical and practical knowledge related to the essence and content of the prevention of crimes involving the personnel of penitentiary institutions.

Consequently, there is a complex application problem that needs to be solved, including at the doctrinal level.

Proceeding from this, the main task of this scientific article was to find out, on the basis of the analysis of scientific literature, the essence and content of prevention of crimes committed by the personnel of penitentiary institutions in connection with the use of force against convicts and the development of scientifically grounded measures to solve existing problems.

Key words: crime; prevention; condemned; penitentiary personnel; scope of punishment; social control; prevention; advance; protection; protection.

Постановка проблеми. Як свідчить практика, у структурі злочинів, що вчиняються персоналом установ виконання покарань України, значне місце займають ті із них, що пов'язані із застосуванням сили до засуджених. Зокрема, тільки у 2016 році питома вага цих злочинів у загальній їх кількості склала 7% (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 13*).

Сутність цієї проблеми полягає не тільки у тому, що таким чином персонал установ виконання покарань підривав авторитет органів державної влади та посягав на правосуддя в Україні, але й виражається тим, що це показує також неефективність діяльності, пов'язаної із запобіганням злочинам, які вчиняються зазначеними особами у сфері виконання покарань.

У свою чергу, однією з умов, що сприяє такому стану запобіжної діяльності, є низький рівень теоретичних та практичних знань, які стосуються сутності та змісту запобігання злочинам з участю персоналу установ виконання покарань.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що потребує вирішення у тому числі на доктринальному рівні.

Виходячи з цього, основним завданням даної наукової статті стало з'ясування на підставі проведеного аналізу наукової літератури сутності та змісту запобігання злочинам, що вчиняються персоналом установ виконання покарань у зв'язку із застосуванням сили до засуджених та розробка науково обґрунтованих заходів щодо вирішення існуючих проблем.

Стан дослідження. Вивчення наукової літератури, показало, що проблематика запобігання злочинам, що вчиняються у зв'язку із застосуванням сили до засуджених є предметом постійних теоретичних розробок таких науковців, як: І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, В.В. Лопоха, С.Ю. Лукашевич, О.А. Мартиненко, М.В. Тарасов та інших учених. Поряд з цим, враховуючи низку змін, що внесені у чинне законодавство України з питань кримінально-виконавчої діяльності в останній час (2014-2017 р. р.), виникає об'єктивна необхідність в її аналізі та оцінці з точки зору завдань, що стосуються ефективності виконання та відбування покарань в Україні. Саме зазначені обставини і обумовили вибір теми цієї статті та її головних змістовних елементів.

Виклад основних положень. Як встановлено в ході даного дослідження, про таку суспільну діяльність, як запобігання злочинам, мова ведеться на декількох рівнях: а) нормативно-правовому (Конституції України, законах та підзаконних нормативно-правовому рівні); б) доктринальному (у наукових

теоріях, стратегіях, доктринах тощо); в) правозастосовному (у діяльності судів, правоохоронних і правозастосовних органів, а також громадян); г) правоохоронному (діяльності органів, які здійснюють правоохоронну діяльність); г) побутовому (у діяльності та спілкуванні громадян). При цьому варто зазначити, що на всіх зазначених рівнях термін, що стосується змісту запобіжної діяльності, використовується та вживається по-різному (запобігання, профілактика, попередження, боротьба, протидія, т. ін.).

У цілому, не вдаючись до глибокого аналізу щодо змістовних відмінностей чи тотожності цих термінів, позаяк це не входило до завдань цієї дисертації, хотілося б у зв'язку з цим зробити декілька зауважень з цього приводу, а саме:

1. У сфері боротьби із злочинністю в Україні пріоритетними є норми кримінального права, на підставі яких формуються та діють норми інших кримінально-правових галузей права (кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого, кримінології, оперативного-розшукової діяльності, т. ін.), у яких, зокрема в ч. 1 ст. 1 та ч. 2 ст. 50 КК України, мова ведеться лише про «запобігання злочинам».

Виходячи з цього та керуючись теоретичними положеннями щодо змісту правової культури (*Петришин О.В., 2014, с. 154-157*) варто констатувати, що саме у такому контексті мають використовуватись у суміжних галузях законодавства України саме ті терміни, що є ключовими у законі про кримінальну відповідальність.

Поряд з цим, у деяких законах України, що прийняті останнім часом (зокрема, в Законі України «Про поліцію» (*Про національну поліцію України, 2015*), мова ведеться не про запобігання, а про протидію злочинності та превентивну діяльність.

Аналогічні недоречності мають місце й у кримінально-виконавчому законодавстві України. Так, у ч. 2 ст. 1 КВК використано термін «профілактика», а в ч. 1 ст. 104 цього Кодексу – «попередження». Такі ж терміни, крім того, що визначений в КК (запобігання), використано й у ПВР УВП.

Звичайно, що така «безкультурність» законодавця свідчить не тільки про низьку його правову свідомість та авторів цих законопроектів (*Петришин О.В., 2014, с. 147-151*), але й створює правові умови для нераціонального використання потенційних можливостей суб'єктів запобіжної діяльності, а також впливає в цілому на ефективність запобігання злочинам, що вчиняються персоналом установ виконання покарань у зв'язку із застосуванням сили до засуджених просто безглуздо та недопустимо в сучасній криміногенній ситуації, що створилась в Україні та, зокрема в УВП (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017*).

2. На теоретичному рівні виведено науково обґрунтоване поняття «система законодавства», під яким слід розуміти цілісну, внутрішньо узгоджену сукупність чинних нормативно-правових актів (*Петришин О.В., 2014, с. 188*).

Виходячи з цього та із змісту слова «система» (порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь (*Великий тлумачний словник української мови, 2005, с. 592*), слід визнати, що й у нормативно-правових актах, зокрема кримінально-правового спрямування, має панувати така упорядкованість термінів і понять, тобто пануючим у них має бути словосполучення (як мета, і як завдання законодавства) «запобігання злочинам».

Проблема ця і для практиків, і для науковців є не новою. Про її наявність та,

одночасно, актуальність вирішення у свій час констатувала у кандидатській дисертації З. А. Тростюк «Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України» (Тростюк З.А., 2000), проте, як свідчить сучасна правова реальність, досі її на нормативно-правовому рівні не подолано.

3. На сьогодні в кримінології здійснено ряд спеціальних досліджень та отримані досить аргументовані висновки і результати щодо співвідношення зазначених вище понять (запобігання, попередження, профілактика тощо). І, здавалось би, у цьому питанні має стояти крапка, позаяк від наукової аргументації залежить і нормативне закріплення тих чи інших термінів і понять. Зокрема, ще в 2003 році О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко зауважили, що коли мова йде про протидію злочинності, зменшення її суспільної небезпеки, вживається багато термінів: «боротьба із злочинністю», «протидія злочинності», «попередження», «профілактика», «соціальний контроль». Всі вони мають певну схожість, але за кожним із них стоїть різний зміст (Бандурка А. М., Давиденко Л. М., 2003, с. 86). Поряд з цим, на їх попередження, з урахуванням змістовного навантаження, ці терміни можна вживати як взаємозамінюючі (Бандурка А. М., Давиденко Л. М., 2003, с. 87).

У свою чергу, А. П. Закалюк, підтримуючи тезу цих науковців про загальну змістовну діяльнісну основу, яка полягає у вчиненні дій для недопущення якогось явища, події, вчинку, зауважив, що разом з тим, деякі з цих термінів мають різне функціональне та отримали на практиці окреме смислове навантаження (Закалюк А.П. , 2007, с. 319). При цьому, якщо О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко у співвідношення зазначених термінів віддають «протидії злочинності», так як діяльність, спрямована на злочинність з метою здійснити на неї стримуючий вплив, і є, на їх думку, по суті протидією цьому явищу (Бандурка А. М., Давиденко Л. М., 2003, с. 86), то А. П. Закалюк, навпаки, доводить, що термін «запобігання злочинам» є більш сутнісним по змісту тієї ситуаційної діяльності, що спрямована на перешкоджання вчиненню злочинів (Закалюк А.П. , 2007, с. 318). На його переконання, термін «протидія» може бути використаний для відтворення загального впливу на злочинність, але він лише однобічно («супротив») відображає останній та не містить однозначного відображення поняття запобігання злочинності, тобто не може вживатися як такий, що за сутністю тотожний поняттю «запобігання», навіть коли він вживається у широкому сенсі (Закалюк А.П. , 2007, с. 322).

Підсумовуючи аналіз цих двох ключових підходів, що склались в кримінології, необхідно зазначити, що їх прихильниками наукові дебати та спори продовжують розвиватися, та, як результат, реалізовувались на нормативно-правовому рівні, а це, у свою чергу, як свідчить практика, знижує ефективність запобіжної діяльності в нашій державі. При цьому, підсумовуючи діяльність А. П. Закалюка та використовуючи у цій дисертації термін «запобігання», основним аргументом з цього приводу стала науково обґрунтована теорія запобігання злочинності, яку у сучасній історії України розробив також В. В. Голіна (Голіна В. В., 2011).

Особливу увагу у цьому контексті привертає запропонована цим кримінологом структура запобіжної діяльності, в основу якої він поклав основні змістовні елементи поняття «запобігання злочинності», під якою слід розуміти соціальну політику держави, що спрямована на подолання криміногенно

небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення (так зване загально соціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) 16).

При цьому, перший напрям запобігання злочинам (загально соціальне запобігання) він пропонує вважати комплексом перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності (Голіна В.В., Головнін Б.М., 2014, с. 143).

У свою чергу, другий напрям запобіжної діяльності (соціально-кримінологічне запобігання), В. В. Голіна пропонує розглядати у виді трьох взаємодіючих та взаємообумовлених елементів, а саме: а) відвернення; б) припинення злочинів (Голіна В. В., 2011, с. 22).

Третім напрямом запобіжної діяльності В. В. Голіна називає індивідуальне запобігання злочинам, як різновид запобігання злочинності щодо конкретної особи (Голіна В.В., Головнін Б.М., 2014, с. 146).

Саме у такому сенсі й використані в цій статті теоретико-методологічні засади, що вироблені у сучасній кримінології провідними вченими. При цьому, головний акцент при з'ясуванні змісту поняття «запобігання злочинам, що вчиняються у зв'язку із застосуванням сили до засуджених» було зроблено на тих елементах, що складають сутність соціально-кримінологічного запобігання злочинам. У першу чергу, мова ведеться про кримінологічну профілактику, як про сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види (Голіна В.В., Головнін Б.М., 2014, с. 144).

Залежно від того, на які криміногенні явища і процеси спрямовані профілактичні заходи, їх за принципом професіоналізації і спеціалізації в кримінології поділяють на такі види: 1) профілактика випередження; 2) профілактика обмеження; 3) профілактика усунення; 4) профілактика захисту (Голіна В. В., 2011, с. 23). При цьому під профілактикою випередження розуміють такий вид профілактичної діяльності спеціалізованих суб'єктів, що спрямована на недопущення виникнення і поширення криміногенних явищ і процесів у суспільному житті (Голіна В. В., 2011, с. 24). При такому підході профілактика випередження заздалегідь інформує владу про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути в разі здійснення тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано детермінувати певні злочинні прояви, наприклад, своєчасне врегулювання суспільних відносин з метою усунення в такий спосіб причин й умов майбутніх (можливих) злочинів (Голіна В. В., 2011, с. 24).

Прикладом впровадження профілактики випередження на практиці, як слушно зауважив В. В. Голіна (Голіна В. В., 2011, с. 25), є реалізація ідеї кримінологічної експертизи в Україні (Орлов Ю.В., 2010), цінність якої, на переконання А. П. Закалюка, вбачається саме в тому, що вона дає обґрунтування для своєчасної, як правило, до прийняття останніх у формі закону, суспільно доцільної фахової корективи їх змісту, спрямованої на усунення сумнівних або суперечливих норм, і тим самим запобігає негативним наслідкам впровадження законів у життя у вигляді створення сприятливих умов для вчинення злочинів (Закалюк А. П., 2008, с. 191-192).

Якщо розглядати це питання у контексті сучасної кримінально-виконавчої політики України та змісту реформ у сфері виконання покарань, активна фаза яких розпочалась у травні 2016 року (*Про ліквідацію територіальних органів управління, 2016*), то слід визнати, що жоден з їх авторів і ініціаторів так і не усвідомив змісту профілактики випередження та тих негативних результатів такої волонтаристської (від лат. voluntarius – вольовий – суб'єктивне довільне рішення без обліку умов суспільного життя, економіки, т. ін. (*Булько А. Н., 2010, с. 125*)) діяльності. Зокрема, тільки у 2016 році кількість вчинених персоналом установ виконання покарань злочинів по зрівнянню з іншими періодами функціонування ДКВС України (1991-2015 р. р.) зросла у десятки разів. Так, по зрівнянню з 1991-1998 р. р. у 2016-2017 р. р. кількість таких злочинів зросла у майже 20 разів (з 3-5 випадків до майже 100 щорічно); а з 1999-2010 р. р. (у 5 разів), з 2011-2015 р. р. (часу часткового підпорядкування органів та установ виконання покарань Міністерству юстиції України) – майже у 2 рази (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 12-14*).

Ще більш «непрорахований» у сенсі змісту профілактики випередження результат реформ у сфері виконання покарань України, які проводяться у сьогоденні, пов'язаний з низьким рівнем заробітної плати персоналу УВП, незадовільним соціальним захистом цих осіб, а також іншим забезпеченням державою найбільш важливих потреб зазначених об'єктів кримінологічної профілактики, тобто з детермінантами злочинів, що вчиняються даними суб'єктами кримінально-виконавчої діяльності, які не тільки не блокуються, нейтралізуються, усуваються тощо, а, навпаки, ніби отримали своєрідне «друге» дихання та шаленими темпами продукують як злочинність персоналу УВП, так і засуджених (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 3-11*).

Як з цього приводу слушно зауважив В. В. Голіна, у той час, коли в регіонах несприятливою кримінологічною обстановкою основні ресурси витрачаються на «реагування», переробку «валу» правопорушень, тоді як випереджальний профілактичний напрям став менш активним і ефективним (*Голіна В. В., 2011, с. 26*).

Наступним видом кримінологічної профілактики є профілактика обмеження, яка передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формування типових рис різних категорій злочинців (*Голіна В. В., 2011, с. 26*).

Обмежуючі заходи застосовуються тоді, коли йдеться про явища і процеси, існування яких неминуче в силу певних історичних умов і які не можуть бути усунені за короткі строки. Єдиний можливий засіб запобіжного впливу на такі явища – обмеження їх криміногенної дії, наприклад, заходи щодо обмеження незаконного обігу в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; обмеження віктимізації населення; вживання спиртних напоїв в громадських місцях, їх реклами, продажу алкогольних навоїв неповнолітнім тощо; заходи щодо обмеження незаконного обігу вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, т. ін. (*Голіна В. В., 2011, с. 27*).

Якщо заходи профілактики обмеження екстраполювати (розповсюдити ці висновки) (*Булько А. Н., 2010, с. 678*) на діяльність персоналу установ виконання покарань, то мова в даному випадку має йти про обмеження використання на роботі (службі) у ДКВС України осіб, які зловживають алкоголем, проявляють

негуманне ставлення до засуджених, схильні до неслужбових зв'язків з останніми тощо. Так, тільки у 2016 році в УВП і СіЗО мало місце 10 випадків вживання спиртних напоїв у службовий час персоналом цих установ (зокрема, у Волинській області – 4; Донецькій – 3; Київській – 2 та Одеській – 1 випадок) (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 31*). Крім цього, у 2016 р. у силу власного рівня віктимності (підвищеної здатності особи стати жертвою злочину ((*Голіна В.В., Головин Б.М., 2014, с. 125*)) об'єктами нападу з боку засуджених 13 осіб з числа персоналу установ виконання покарань (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 16*).

На ще одну обставину у сфері виконання покарань варто звернути увагу, а саме: у структурі злочинів, що вчиняються персоналом УВП, 45% складають ті, що пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів (ст. ст. 307, 309 КК) (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 13*).

Ці види злочинів також є пріоритетними й у структурі суспільно небезпечних діянь, які вчиняють засуджені під час відбування покарання у виді позбавлення волі (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 1*).

Це свідчить про те, що заходи профілактики обмеження в УВП діють неефективно, а отже, система пропуску персоналу установ виконання покарань на охороняємі об'єкти має бути переглянута та посилена технічними засобами виявлення зазначених заборонених предметів і речовин для засуджених.

У цьому ж контексті потребує видозміни й існуюча практика використання на роботі (службі) осіб, які вчинили одиничний випадок, що принижує людську гідність засуджених. Зокрема, у ч. 3 ст. 16 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» зазначено, що особа рядового чи начальницького складу або працівник кримінально-виконавчої служби підлягає звільненню зі служби (роботи), якщо до неї поставлено обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили, або якщо протягом року за такі ж дії до неї вже було застосовано дисциплінарне стягнення. У той самий час, у ч. 1 цієї ж ст. 16 даного закону визначено, що такі дії є не сумісними зі службою і роботою в органах, УВП і СіЗО.

З цього випливає, що навіть одиничний такий випадок є підставою для звільнення з роботи (служби) в ДКВС України – це був би дієвим та ефективним заходом профілактики обмеження у сфері виконання покарань. Тим більше, що як свідчить статистика, випадки жорстокого, нелюдського та такого, що принижують людську гідність засуджених, є непоодинокими у діях персоналу установ виконання покарань (7% у структурі всіх злочинів, вчинених цими особами) (*Про діяльність підрозділів охорони, 2017, с. 13*).

Висновок. Таким чином, запобігання злочинам, що вчиняються у зв'язку із застосуванням сили до засуджених – це специфічний різновид суспільної діяльності, що здійснюється відповідними суб'єктами, функціональний зміст якої полягає у перешкодженні дії детермінант зазначеної злочинності та її проявів через обмеження, нейтралізацію, блокування тощо їх впливів на формування у цих осіб злочинної мотивації і поведінки, а також у здійсненні інших запобіжних заходів, спрямованих на випередження, обмеження, усунення, захист та відвернення або припинення злочинів з боку вказаних суб'єктів протиправної діяльності.

Література:

1. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду та пожежної безпеки установ виконання покарань у 2016 році : інформ. бюл. – Київ : Міністерство юстиції України, 2017. – 43 с.
2. Теорія держави і права : підручник для студентів юрид. вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Петришина. – Харків : Право, 2014. – 368 с.
3. Про національну поліцію України : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40/41. – С. 379.
4. Великий тлумачний словник української мови / Упоряд. Т. В. Ковальова. – Х. : Фоліо, 2005. – 767 с.
5. Гростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2000. – 16 с.
6. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине : причины и пртиводействие : Монография. – Х. : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. – 368 с.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : [У 3 кн.]. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – Київ : видавн. дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.
8. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посібн. / Голіна В. В. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
9. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. – Харків : Право, 2014. – 440 с.
10. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення : монографія / Ю. В. Орлов. – Сімферополь : Кримнавчпеддержвидав, 2010. – 266 с.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології : теорія і практика : [у 3 кн.] – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2008. – Кн. 3 : Практична кримінологія. – 320 с.
12. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 44.
13. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е, испр., перераб. – М. : Мартин, 2010. – 704 с.